

Резаненко В.

Громадянське суспільство: ідеї Заходу та реалії Сходу

Не зважаючи на те, що ідея розбудови громадянського суспільства залишається не реалізованою (принаймні в Європі та Америці), вона, схоже, й досі є об'єктом суспільно-наукової думки. Про це свідчать напрацьовані непоодинокі концептуальні положення стосовно того, яким має бути громадянське суспільство. Його розуміють як цілісну сукупність неполітичних і не політизованих духовних та економічних відносин в суспільстві, а також як спонтанну саморегуляцію людей, яка захищена відповідними правовими нормами від будь-яких проявів однобічної регламентації їхньої (людей) діяльності з боку держави [1: 209]. Разом з цим, громадянське суспільство не самоізолюється від держави, а навпаки, набуває ліберальних свобод через закріплення у конституції гнучких способів взаємодії з державою. Відтак, держава практично постає дієвим інструментом захисту прав людини.

Попри множини підходів до вивчення громадянського суспільства досі існують численні проблеми в його розумінні та реалізації. На нашу думку, однією з суттєвих перешкод на шляху розв'язання проблеми визначення феномену громадянського суспільства слід визнати європейську точку зору стосовно такого поняття як "політика". Відповідно до цієї точки зору, вираженої, зокрема в сучасному енциклопедичному словнику, "політика" (йдеться про внутрішню політику) асоціюється з державою, що стоїть над суспільством як орган влади, здатний *примувати* всіх громадян дотримуватись законів [1: 633]. Ось і автори філософського словника вважають, що політика – це діяльність, яка базується на *завоюванні, утриманні і використанні* державної влади [3: 286].

Очевидним є, що в основі зазначеного розуміння політики як однієї з форм суспільного буття, лежить європейська суспільна думка

про неможливість мобілізувати зусилля громади на розв'язання економічних, культурних, державотворчих тощо проблем без участі в цьому авторитетної еліти (політичної, економічної, культурної і, навіть, духовної) на чолі з лідерами, вождями, особистостями, часто не обов'язково загальнознаними, понад те, схильними до узурпації влади. Саме ця особливість, а точніше, властивість європейського менталітету є, на нашу думку, неподоланою перешкодою на шляху розбудови громадянського суспільства, основу якого повинні складати гармонійні зв'язки між владною вертикаллю (державою) та суспільною горизонталлю (громадою) як середовищем, в якому мають формуватись і діяти інституції громадянського суспільства, ідеологія якого не сумісна з примусом, тиском з боку державних інститутів влади.

Якщо дивитись на проблему саме з цих позицій, то втілення ідеї громадянського суспільства в сучасну добу можливе лише в умовах соціокультурних просторів традиційних суспільств Далекого Сходу, в яких проблема гармонійної єдності владної вертикалі та суспільної горизонталі (як така) не стоїть на порядку денному, оскільки ця гармонія, або, говорячи мовою Сходу, шлях до неї, базується на властивому членам традиційних суспільств відчутті колективізму, що розуміється передусім як відчуття самозбереження й життєвої необхідності дотримання єдності спільноти, до якої вони належать. Головними традиційними інститутами формування цього відчуття та відповідних чеснот людини є такі релігійно-філософські вчення Далекого Сходу як даосизм, китайський буддизм, конфуціанство та японська автохтонна релігія сінто. Ідейне взаємозбагачення цих релігійно-філософських вчень відбувається через їхній синкретизм.

Варто зазначити, що за європейськими уявленнями поняття "синкретизм" означає об'єднання неоднорідних поглядів, думок, ідей тощо, які, за певних ознак, в сукупності не можуть бути істинними [2: 542]. Сказане формально стосується також китайських релігійно-філософських вчень, оскільки, наприклад, походження основоположних принципів китайського буддизму не є китайським, до того ж, методологічні основи світогляду всіх трьох вчень суттєво різняться. Як же сталося, що три різні релігійно-філософських вчення переплелись і постають істинними настільки, що повністю задоволь-

няють духовні та життєві потреби не лише китайського суспільства, а й інших суспільств країн Азійсько-Тихоокеанського регіону?

Відповіддю на дане питання може слугувати визначене нами поняття синкретизму релігійно-філософських вчень Китаю як їх спільної функції, що полягає у розбудові основи загальноприйнятих морально-етичних норм, правил, принципів формування суспільної свідомості і, відповідно, самосвідомості людини з такими їх складовими як культура, духовність, моральність, совість, гуманність, толерантність, відчуття колективізму тощо.

Найважливішими складовими даного ряду є духовність та моральність, на яких базується самосвідомість людини. Найвище місце в цьому ряду посідає духовність, адже вона асоціюється з внутрішнім світом людини, сприймається в контексті таких понять як дух, душа, розум, інтелект, воля. Саме тому духовність постає не лише як спільна, а й як ключова, категорія всіх релігійно-філософських вчень Китаю. Отже, духовність, а краще сказати, ідея духовного вдосконалення людини, є, на нашу думку, головним чинником синкретизму, який практично виконує функцію загальнонаціональної інституції формування світоглядних принципів і суспільної свідомості та самосвідомості членів традиційних суспільств Далекого Сходу. Щодо реалізації цих принципів, то вона відбувається через:

- 1) органічний зв'язок матеріального, фізичного, життєвого (повсякденного) з духовним. Мораль та етика, проповідувані цими вченнями, максимально наближені до життєвих реалій. Наприклад, проповідування ідеї фізичного та духовного безсмертя людини практично має за мету фізичне й духовне самовдосконалення людини, виховання високої моралі, духовності тощо, які реалізуються на практиці через такі форми суспільного буття як охорона здоров'я (завдяки можливостям далекосхідної традиційної медицини), шанобливе ставлення до старших за віком, освіта, традиційна кулінарія, виховання дітей, ставлення до релігії, національних свят тощо;
- 2) створення морально-етичних засад формування людини-особистості, яка, визнаючи особистостями інших, так би мовити, бачить себе очима інших людей. На ґрунті цієї етики формується і актуалізується така складова суспільної свідомості як відчуття колективізму, котрий, як згадувалось вище, є запорукою

єдності спільноти, а також інститутом суспільного самоуправління як однієї з основоположних складових громадянського суспільства;

- 3) впровадження морально-етичних принципів, на яких будується і діє ієрархія владної (державної) та сімейної вертикалей;
- 4) втілення ідей гуманності, толерантності, колективізму, за якими створюється і функціонує так звана суспільна горизонталь, котра, спираючись на ті ж самі морально-етичні норми що й владна вертикаль, ефективно взаємодіє з нею;
- 5) високий рівень авторитету національних традицій, національної культури, національної мови тощо як головних засад формування світоглядних принципів суспільства, суспільної свідомості, свідомості особистості;
- 6) наявність (зокрема в Японії) інформаційного суспільства, в якому кожний громадянин не лише має доступ до інформації, від якої залежить доля і добробут його і суспільства, а й повинен володіти нею.

Отож, суспільне буття традиційних суспільств Далекого Сходу, яке базується на синкретизмі релігійно-філософських вчень цього регіону, актуалізується в так званому тривимірному соціокультурному просторі з такими двома його складовими як суспільна горизонталь та ієрархічна вертикаль. Суспільна горизонталь базується на світоглядних принципах даосизму та китайського буддизму, адже ці принципи формують самосвідомість індивіда як самодостатньої особистості, яка посідає в спільноті чільне місце, корисне для розбудови горизонтальних зв'язків між її членами. Ієрархічна вертикаль тривимірного соціокультурного простору організується головним чином на світоглядних принципах конфуціянства, оскільки через них, і частково через даоські та буддистські принципи, у членів спільноти виховуються такі чесноти як, наприклад, відчуття колективізму, відповідальність перед громадою, готовність до самопожертви заради суспільного блага тощо, тобто якості, потрібні громадському діячеві, який посідає певне місце на ієрархічній вертикалі.

Зі сказаного випливає, що процес формування суспільної свідомості та самосвідомості людини в умовах синкретизму орієнтований на її духовне та фізичне вдосконалення, проповідуване кожним з цих вчень. Шляхи та способи цього вдосконалення різні, характерні для

кожного вчення, але гармонійно сполучаються в свідомості кожного члена суспільства.

В умовах реально діючого синкретизму релігійно-філософських вчень Далекого Сходу духовне вдосконалення людини – це її шлях до розкриття сутності власної природи і природи речей. На цей шлях стає той, хто набуває чеснот, що проповідуються трьома вищезгаданими вченнями, а саме: 1) конфуціянської гуманності, відчуття обов'язку, благодійності, дотримання правил конфуціянської етики тощо; 2) даоських принципів дотримання людиною природного шляху речей; цими принципами досягається гармонія міжлюдських стосунків, гармонія тіла та духу; 3) буддистської віри у спасіння людини через досягнення нею вищого духовного стану, за яким стоїть розкриття сутності її власної природи.

Усе це складає основні умови формування суспільної свідомості, самосвідомості, ціннісних орієнтирів особистості – носія світоглядних традицій релігійно-філософських вчень Сходу. Ми особливо наголошуємо на останньому, оскільки ці традиції завжди були й залишаються головними чинниками розбудови соціокультурних, соціо-політичних просторів більшості країн Далекого Сходу, або, як їх ще називають, країн конфуціянського впливу. Слушним прикладом може бути Японія, в якій саме під впливом цих вчень, і передусім конфуціянства, будується високо інформаційне network-суспільство. І той факт, що устрій цього суспільства розглядається світовою соціологічною думкою як потенційна модель для глобальної соціокультурної парадигми, є свідченням набуття японською та китайською моделями суспільного устрою дедалі більшого авторитету у світі.

Отже, за таких умов організації традиційних суспільств Далекого Сходу втручання державних інститутів влади у справи їхніх громад і громадян не можливе; владна вертикаль цих суспільств, уособлюючи суспільну горизонталь, сама є її органічною складовою, а горизонталь – тим ґрунтом, на якому виростає стовбур владної вертикалі. Все це очевидно можна вважати ознаками реального громадянського суспільства, в якому саме людина є найголовнішою його складовою, а держава і суспільство створюють реальні умови для формування особистості, без якої розбудова громадянського суспільства неможлива.

1. *Большой энциклопедический словарь* / Составит. Солодовников С.Ю. – Минск: УП Торвальд, 2002. – 1007 с.
2. *Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник*. – М.: Наука, 1975. – С. 717.
3. *Философский словарь* / Под ред. Фроловой И.Т. – М.: Издательство политической литературы, 1981. – 445 с.